

ORIS ZGODOVINE RAZISKAV POZNE BRONASTE DOBE V SEVEROVZHODNI SLOVENIJI

Matija Črešnar

Pozna bronasta doba je obdobje kulture žarnih grobišč in je tako s stališča številnih arheoloških najdišč kot raziskav, ki so se odvijale vse od začetkov razvoja arheološke vede pri nas v drugi polovici 19. stoletja, brez dvoma eno pomembnejših in bolj raziskanih arheoloških obdobij v severovzhodni Sloveniji.

Prve arheološke najdbe, ki so v drugi polovici 19. stoletja vzbudile zanimanje in izvirajo iz pozne bronaste dobe, so bile depojske oz. založne najdbe. Podatki o najdiščnih okoliščinah so sicer skromni, pomenljiva pa je njihova količina, saj sta bili do I. svetovne vojne odkriti kar dve tretjini do zdaj znanih depojev. Med njimi so tisti iz Čermožiša, Grab pri Središču ob Dravi, Hercegovščaka, Hudinje, Podgradja, Bele pri Poljčanah in Slovenske Bistrice.¹ A čas ni niti najmanj naključen, saj je bilo prav to obdobje ustanavljanja muzejskih društev in muzejev, torej začetek organiziranega zanimanja za lastno preteklost.² Ob tem moramo omeniti tudi pomen ustanov iz Gradca in s cesarskega Dunaja, ki so s sodelovanjem z lokalnimi ustanovami in razvejano mrežo sodelavcev pomagale pri seznanjanju strokovne javnosti s trenutnimi znanstvenimi smernicami. Prav tako je pomembno njihovo vključevanje lokalnih posvetnih in cerkvenih oblasti ter šol, saj so s tem ob pridobivanju novih podatkov o morebitnih arheoloških najdiščih tudi med laičnim prebivalstvom dvignili čut za spoštovanje kulturne dediščine.³ Vse naštetu lahko brez zadržkov razlagamo kot vzrok, da tudi na najdbe prvih bronastodobnih grobov ni bilo potrebno čakati prav dolgo. Že leta 1875 je bilo namreč odkrito znamenito prvo žarno grobišče v Rušah, kar časovno sovпада z odkritji slavnihi t. i. Dežmanovih kolišč na Ljubljanskem

¹ Teržan 1990, 13 ss; ista 1999, 130 ss; Čerče, Turk 1996, 7 ss; Teržan 1995b, T. 37: 1–6; 42: 5–49; 89; 70: 1–9; 73: 1–13; 88: A1–2; 124: B1–2; 127: A1–5; Dular, Šavel et al. 2002, 13 ss.

² V Celju je bil krajevni muzej odprt leta 1882, naslednje leto pa je bilo ustanovljeno še Muzejsko društvo. Na Ptujju je bilo društvo ustanovljeno leta 1893 in je nemudoma začelo ustvarjati lastno muzejsko zbirko. Razmeroma pozno, leta 1902, je z ustanovitvijo prvega društva sledil Maribor. A ker je bilo to v nemških rokah, je bilo že naslednje leto ustanovljeno slovensko Zgodovinsko društvo za slovensko Štajersko. Do leta 1909 sta tako v Mariboru delovali kar dve muzejski ustanovi (Zupan 1932, 131–138; več pri Teržan 1990, 14 ss).

³ Baš 1953–54, 14 ss.

HISTORY OF RESEARCH OF THE LATE BRONZE AGE IN NORTH-EASTERN SLOVENIA

Matija Črešnar

The Late Bronze Age or Urnfield culture period is certainly among the most prominent and best researched archaeological periods of north-eastern Slovenia, both in the number of known archaeological sites and the level of investigation conducted here ever since the beginnings of archaeology in Slovenia during the second half of the 19th century.

The first Late Bronze Age artefacts, which came to light in the second half of the 19th century, were hoard finds. The data on their context are scarce, but not their quantity as two thirds of the known hoards came to light before World War I, including the hoards from Čermožiše, Grabe near Središče ob Dravi, Hercegovščak, Hudinja, Podgradje, Bela near Poljčane and Slovenska Bistrica.¹ This was a time of emerging museum associations and museums, i.e. the beginnings of organised interest in the local past.² Also important was the role of the institutions in Graz and the imperial capital Vienna, which were instrumental in keeping the professional public abreast of contemporary guidelines in scientific endeavour with the help of local institutions and an elaborate network of associates. They consistently included the local secular and religious authorities, as well as schools into their activities, as it provided them with new information on potential archaeological sites, but also raised the awareness regarding cultural heritage among the general public.³ This soon led to the discovery of the first Bronze Age burials. Already in 1875, i.e. at roughly the same time as the discovery of the famous Dežman pile-dwelling sites in the Ljubljansko barje, an urn cemetery was unearthed in Ruše (well-known Ruše

¹ Teržan 1990, 13 ff; 1999, 130 ff; Čerče, Turk 1996, 7 ff; Teržan 1995b, Pls. 37: 1–6; 42: 5–49; 89; 70: 1–9; 73: 1–13; 88: A1–2; 124: B1–2; 127: A1–5; Dular et al. 2002, 13 ff.

² The local museum in Celje opened in 1882, followed by the museum association in the next year. At Ptuj, the museum association was established in 1893 and immediately began creating its own museum collection. The first local museum association in Maribor was established later, in 1902. As it was in German hands, a Slovenian association (Historical Association for Slovenian Styria) was established the following year and by 1909 two museum institutions were active in Maribor (Zupan 1932, 131–138; more in Teržan 1990, 14 ff).

³ Baš 1953–54, 14 ff.

barju.⁴ Prvo etapo izkopavanj, ki so jo vzpodbudile naključne najdbe, je vodil Alfonz Müllner, takratni profesor na učiteljskišči v Mariboru. Tik po zaključku izkopavanj, septembra 1875, je bil imenovan za konservatorja Centralne komisije, natančneje njene I. sekcije, ki je bdela nad prazgodovinskimi objekti in spomeniki antične umetnosti. Dodeljeno mu je bilo območje južne (slovenske) Štajerske in Kranjske.⁵ Poročilo o izkopavanjih je v glasilu komisije izšlo še istega leta.⁶ Naslednje leto je njegovo delo nadaljeval grof Gundaker Wurmbbrand, eden izmed ustanovnih članov Antropološkega društva na Dunaju, ki je s svojim obsežnim programom skrbelo za razvoj prazgodovinskih ved, ki so bile takrat še obravnavane kot integralni del naravoslovnih znanosti. In prav ta usmeritev je razlog, da je natančnost objave 172 grobov iz leta 1879 popolnoma primerljiva z najmanj stoletje mlajšimi deli⁷ ter bi lahko bila v poduk mnogim, ki so v hlastanju za bogatimi (kovinskimi) najdbami, ali pa le zaradi lastnega neznanja, spregledali oz. zanemarili že razbite keramične posode, kaj šele druge detajle, ki nam jih skrivajo arheološka najdišča. A izkopavali so tudi drugi. Celjsko muzejsko društvo je v letih po ustanovitvi leta 1883 med drugim začelo tudi z izkopavanji na rifniških grobiščih, pri katerih so bili med množico predvsem starejšeželeznodobnega gradiva odkrite tudi najdbe iz časa pozne bronaste dobe.⁸ Kljub temu, da je bila prazgodovinska arheologija v okolici Ptuja deležna manjšega zanimanja, pa so bile le nekaj let kasneje poznobronstodobne najdbe odkrite tudi tam. Franc Pollak, ki je v imenu muzejskega društva med drugim izkopaval gomile v Spodnjih Podložah, je skupaj s Francem Ferkom v letih 1906 in 1907 izkopal plano žgano grobišče na Zgornji Hajdini, katerega grobne celote so delno uničene.⁹ Istočasno so se v okolici Maribora, natančneje v Spodnjem Radvanju, prav tako pojavili prvi plani žgani grobovi. Najdbe so bile domnevno pridobljene med letoma 1903 in 1907 ob odkopavanju zemlje za opekarno, primerno pa so bile, sicer brez podatkov o grobnih celotah,

⁴ Leghissa 2017.

⁵ Več Dular et al. 2002, 25 ss.

⁶ Müllner 1875.

⁷ Wurmbbrand 1879. Kasneje je grobove ponovno objavil H. Müller-Karpe (Müller-Karpe 1959, T. 108–115), a je izpustil Wurmbbrandove natančne opise grobov. To je poskušala dopolniti J. Kaerner (1989, T. 67–131) v svojem neobjavljenem magistrskem delu.

⁸ Vsa razpoložljiva literatura pri Teržan 1990, 14, 80 ss, 366 ss (monografska objava v pripravi).

⁹ Stare 1950; Müller-Karpe 1959, 272 s, T. 116–117; Tomanič 1969. Grobove, ki se nahajajo v deželni muzeju Joanneum v Gradcu, je po grobnih celotah v svojem neobjavljenem magistrskem delu obravnavala J. Kaerner (1989, T. 1–19).

I cemetery).⁴ The discovery of chance finds at the site was followed by the first excavation campaign under the lead of Alfons Müllner, then professor at the teacher training college in Maribor. He was appointed conservator of *Sektion I* of the *Zentralkommission* immediately after the end of excavations, in September 1875. The section was in charge of the prehistoric finds and the monuments of ancient art, Müllner more particularly of those in the regions of southern (Slovenian) Styria and Carniola.⁵ He published the excavation report in the commission's journal that came out the same year.⁶ The following year, his work was taken over by Count Gundakar Wurmbbrand, one of the founding members of the *Anthropologische Gesellschaft* in Vienna that had an extensive programme aimed at developing prehistoric studies then still considered an integral part of natural history. It is this orientation that resulted in the 1879 publication of 172 graves being as detailed and precise as those written a century and more later.⁷ It may also be a lesson to all who disregarded the broken pottery and many other details of archaeological sites in their pursuit of rich (metal) artefacts or by plain ignorance. Apart from Ruše, there were other excavations. After its foundation in 1883, the Celje museum association began investigating the cemeteries on Rifnik, with finds mainly dating to the Early Iron Age, but some also to the Late Bronze Age.⁸ In the area of Ptuj, prehistoric archaeology attracted less attention, but did yield Late Bronze Age finds only a few years later than at Celje. Franc Pollak excavated the burial mounds at Spodnje Podložje and other sites on behalf of the Ptuj museum association, in collaboration with Franc Ferk also the flat cremation cemetery at Zgornja Hajdina in 1906 and 1907; the grave groups of this cemetery have been partly destroyed.⁹ At the same time in the vicinity of Maribor, more precisely at Spodnje Radvanje, the first flat cremation also came to light. The goods were reportedly unearthed between 1903 and 1907 during the earthworks for the construction of a brickworks; they were only adequately published

⁴ Leghissa 2017.

⁵ More in Dular et al. 2002, 25 ff.

⁶ Müllner 1875.

⁷ Wurmbbrand 1879. Hermann Müller-Karpe (Müller-Karpe 1959, Pls. 108–115) later published the graves anew, but left out Wurmbbrand's precise descriptions of the graves. Juliane Kaerner (1989, Pl. 67–131) attempted to add this in her unpublished master's thesis.

⁸ All available literature cited in Teržan 1990, 14, 80 ff, 366 ff (monographic publication in preparation).

⁹ Stare 1950; Müller-Karpe 1959, 272f, Pl. 116–117; Tomanič 1969. Kaerner analysed the grave goods kept in the Joanneum in Graz (1989, Tab. 1–19) according to grave groups in her unpublished master's thesis.

objavljene šele mnogo kasneje, ko je bilo določeno tudi njihovo časovno mesto.¹⁰

Ob izkopavanjih že poznanih lokacij je raslo tudi zanimanje za odkrivanje in časovno opredeljevanje novih arheoloških najdišč. Takšno dejavnost je med svojimi prioritetskimi nalogami predvidevala in zato podpirala tudi Centralna komisija, na Slovenskem pa jo je v njenem imenu izvajal A. Müllner. Leta 1876 je na šole in v župnišča skupaj razposlal 1000 vprašalnikov, s pomočjo katerih je pridobil nove podatke o potencialnih arheoloških najdiščih, ki jih je prehodil v naslednjih letih ter o svojih ugotovitvah tudi poročal.¹¹ Med objavami pred koncem stoletja je pomembno omeniti še s kopico podatkov opremljeno Pichlerjevo arheološko karto Štajerske.¹² Že v začetku 20. stoletja je izšel tudi prvi pregled depojskih najdb, ki je prišel izpod peresa W. Schmid. Ob katalogu je podal tudi razlago depojev, kjer je posamezne najdbe in manjše depoje označil kot kazalce trgovske dejavnosti, večje depoje s po večini razlomljenimi predmeti pa je poskušal razložiti v sklopu metalurških in livarskih dejavnosti.¹³

Po I. svetovni vojni so se karte na novo premešale in tudi v arheološki stroki se je bilo potrebno postaviti na lastne noge. Pri tem je pokazalo moč predvsem Zgodovinsko društvo v Mariboru, ki mu je leta 1938 uspelo, da je mariborski muzej pridobil status pokrajinske ustanove. Zasluge za to gredo predvsem Franju Bašu, ki pa je bil ob mnogih dejavnostih pomemben tudi kot terenski arheolog. V zaščitnih posegih je pridobil mnogo pomembnega gradiva, ki bi bilo brez njegovega osebnega udeleževanja najbrž za vedno izgubljeno. V letih od 1931 do 1933 je tako izkopal žarno grobišče na Mladinski ulici v Mariboru z okoli 320 grobovi, sočasnemu grobišču pa naj bi pripadale tudi neohranjene najdbe iz Partizanske ulice.¹⁴ Odkritja pa so se gostila tudi na obrobju Maribora. Plana žgana nekropola je bila leta 1936 ugotovljena na vzhodnem robu Pobrežja, leta 1944, torej med II. svetovno vojno, pa je bilo ob gradnji zaklonišča izkopanih nekaj žganih grobov tudi v Limbušu.¹⁵ Med obema vojnoma so bili odkriti tudi depoji v Cerovcu pod Bočem, na Hočkem

and dated much later, albeit without information on grave groups.¹⁰

Alongside the excavations of known sites, there was also a growing interest in the discovery of new archaeological sites. This activity was among the priorities of the *Zentralkommission*, in Slovenia conducted on its behalf by Müllner. In 1876, he sent a total of one thousand questionnaires to schools and parishes, which were aimed at gathering new information on potential archaeological sites. He spent the following few years surveying the sites and then reported on his findings.¹¹ Another important achievement in the 19th century is Pichler's archaeological map of Styria, which contains a wealth of information.¹² The first overview of hoard finds was published already at the beginning of the 20th century, written by Walter Schmid. It contained a catalogue and an interpretation of the hoards, in which he saw individual finds and small hoards as indicators of trading activities, while the larger ones with mostly broken objects were rather interpreted as evidence of metallurgy and metal casting.¹³

Situation changed after World War I and archaeology was not spared as the political situation changed. Particularly ambitious was the historical association in Maribor, which succeeded in 1938 to secure the status of a regional institution for the Maribor museum. This was mainly thanks to the efforts of Franjo Baš, who was active in numerous fields including archaeological fieldwork. He gained numerous important finds during his rescue efforts, which would probably have been lost without his personal commitment. Between 1931 and 1933, he excavated an urn cemetery at Mladinska ulica in Maribor with roughly 320 graves, as well as a presumably contemporaneous cemetery at Partizanska ulica, the goods from which are now missing.¹⁴ Other sites were found along the outskirts of Maribor. A flat cremation cemetery was discovered in 1936 at the eastern edge of Pobrežje, while several cremations were unearthed during the 1944 construction of a bomb shelter in Limbuš.¹⁵ Prior to that, between both wars, hoards also came to

¹⁰ Müller-Karpe 1959, 116; Pahič 1968, 20, 47, T. 4; 5; Teržan 1990, 59 s, T. 67–68.

¹¹ Müllner 1878; isti 1880; isti 1892. Svoja dognanja je predstavil tudi na srečanju avstrijskih antropologov in prazgodovinarjev pri dunajski Akademiji znanosti, ki je bilo leta 1879 v Ljubljani.

¹² Pichler 1879.

¹³ Schmid 1909, 133 ss.

¹⁴ Baš 1933; Müller-Karpe 1959, 116 ss, T. 118–121. Grobove iz grobišča ob Mladinski ulici je rekonstruiral S. Pahič, v neobjavljenem magistrskem delu pa jih je obravnavala Kaerner 1989, T. 20–66.

¹⁵ Zupan 1932, 39; Pahič 1953, 141 ss; isti 1965, 137.

¹⁰ Müller-Karpe 1959, 116; Pahič 1968, 20, 47, Pl. 4; 5; Teržan 1990, 59 f, Pl. 67–68.

¹¹ Müllner 1878; id. 1880; id. 1892. He also presented his findings at the meeting of Austrian anthropologists and prehistorians that the Viennese academy of sciences held in 1879 in Ljubljana.

¹² Pichler 1879.

¹³ Schmid 1909, 133 ff.

¹⁴ Baš 1933; Müller-Karpe 1959, 116 ff, Pl. 118–121. Stanko Pahič reconstructed the grave groups from the cemetery in Mladinska ulica, which Kaerner (1989, Pl. 20–66) analysed in her unpublished master's thesis.

¹⁵ Zupan 1932, 39; Pahič 1953, 141 ff; id. 1965, 137.

Slika 1. Stanko Pahič z ekipo na Brinjevi gori leta 1963 (Arhiv Pokrajinskega muzeja Maribor).

Figure 1. Stanko Pahič with his team on Brinjeva gora in the year 1963 (Archive of the Regional Museum Maribor).

Pohorju in v Pušencih,¹⁶ kar predstavlja polovico v tistem obdobju odkritih založnih najdb na območju današnje Slovenije. Z razpravami, ki so vključevale oz. so se posvečale prazgodovinski arheologiji, je tudi med obema vojnoma nadaljeval W. Schmid, v tistem času pa sta izšla tudi dva zvezka Arheološke karte Jugoslavije.¹⁷

Po II. svetovni vojni je prišlo do nove organiziranosti tako muzejskih inštitucij, saj so pokrajinski muzeji postali državne ustanove, kot tudi arheologije kot vede, ki je dobila svoj seminar, kasneje oddelek na Univerzi v Ljubljani in Sekcijo pri SAZU.¹⁸ Nemudoma se je začelo tudi s terenskim delom, saj je Josip Korošec že leta 1946 na Ptujskem gradu vodil izkopavanja, ki so med drugim razkrila tudi ostanke naselbine iz časa kulture žarnih grobišč.¹⁹ V zgodnjih petdesetih je Stanko Pahič začel z izkopavanji na in v okolici Brinjeve gore (sl. 1, 2), ob tem desetletnem projektu pa je izvajal še več izkopavanj. Med drugim naj omenim le reševanja planih žarnih nekropol v Rušah in na Pobrežju. Obilica terenskega dela in zelo plodno pisanje širših razprav pa sta pri njemu verjetno pogojevali, da sta luč sveta v doglednem času uzrli le dve celovitejši objavi izkopanih najdišč.²⁰

¹⁶ Čerče, Turk 1996, 7 ss; Teržan 1995b, T. 41: 1–5; 74: 1–87; 235; 124: A1–4.

¹⁷ Schmid 1915; isti 1925; isti 1943; Klemenc, Saria 1936; ista 1939.

¹⁸ Pahič 1966; Gabrovec 1984.

¹⁹ Korošec 1951. Gradivo je bilo v celoti objavljeno šele pred kratkim (Dular 2013, 137–177).

²⁰ Pahič 1957; isti 1972; isti 1981; isti 1985; isti 1991; Oman 1981; Pahič 1988–1989. Njegovo delo v določenem segmentu nadaljujemo tudi s pričujočo publikacijo, saj v tem zvezku prinašamo dve objavi, ki temeljita na njegovih terenskih podatkih, in sicer celostna objava grobišča z Gračiča pod Brinjevo goro (glej tu Koprivnik, Gračič) in del objave dodatnih grobov s Pobrežja, ki jih je sicer v samozaložbi Pahič (1991) že objavil (glej tu Koprivnik, Pobrežje).

light on Cerovec below Boč, in Hočko Pohorje and Pušenci,¹⁶ which represents half of all hoard finds discovered on Slovenian territory at the time. Also between both wars, Schmid continued to publish studies on prehistoric archaeology. In addition, two volumes of the archaeological map of Yugoslavia were written in this period.¹⁷

After World War II, there was a reorganisation of museums and archaeology as a discipline. Regional museums became state institutions and archaeology was given its own seminar, which later became a department at the University of Ljubljana, as well as a section at the Academy of Sciences and Arts.¹⁸ Fieldwork began almost immediately after the end of the war. Already in 1946, Josip Korošec conducted excavations at the castle in Ptuj and unearthed, among other finds, the remains of a settlement dating to the Urnfield culture period.¹⁹ In the early 1950s, Stanko Pahič began excavating in and around Brinjeva gora (fig. 1, 2), but also elsewhere, for example the flat urn cemeteries at Ruše and Pobrežje; his extensive fieldwork and very prolific writing of comprehensive studies probably prevented him from promptly publishing more than two comprehensive publications of the sites he had excavated.²⁰ In 1955, Bernarda Perc took over the excavations of the Urnfield culture settlement at Ormož. Two years later, Lojze Bolta began investigating the multi-period settlement on the hill of Rifnik near Šentjur.²¹

Extensive excavations came to a halt at the beginning of the 1960s. Alas, they were not accompanied by a comprehensive analysis and publication of the finds from these excavations, part of which has not yet seen the light of day. It is true that Hermann Müller-Karpe published his *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen* at

¹⁶ Čerče, Turk 1996, 7 ff; Teržan 1995b, Pls. 41: 1–5; 74: 1–87; 235; 124: A1–4.

¹⁷ Schmid 1915; id. 1925; id. 1943; Klemenc, Saria 1936; eid. 1939.

¹⁸ Pahič 1966; Gabrovec 1984.

¹⁹ Korošec 1951. The finds have only recently been comprehensively published (Dular 2013, 137–177).

²⁰ Pahič 1957; id. 1972; id. 1981; id. 1985; id. 1991; Oman 1981; Pahič 1988–1989. In a certain segment, this publication is the continuation of his work, bringing two publications based on his field data: the comprehensive publication of the cemetery at Gračič below Brinjeva gora (see here Koprivnik, Gračič) and the publication of the graves from Pobrežje found after those that Pahič published in 1991 (see here Koprivnik, Pobrežje).

²¹ Bolta 1959; id. 1962; Perc 1962–63; Pirkmajer 1983; ead. 1994; Teržan 1990, 49 ff, 366 ff; ead. 1996a. Iztok Vrenčur analysed the prehistoric finds from Rifnik as part of his doctoral thesis, which has not yet been published (Vrenčur 2018).

Leta 1955 je Bernarda Perc prevzela izkopavanja žarnogrobiščne naselbine v Ormožu, le dve leti kasneje pa se je terenskega preučevanja večobdobjne višinske naselbine na Rifniku pri Šentjurju lotil Lojze Bolta.²¹

Obsežna izkopavanja so bila v začetku šestdesetih zaključena, vendar pa to ne velja tudi za obdelavo in objavo celotnega gradiva, na katere deloma čakamo še danes. V tem času pa je luč sveta uzrlo delo Hermanna Müller-Karpeja *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, ki je izjemnega pomena za poznavanje obdobja kulture žarnih grobišč v Sloveniji.²² V njem igrajo zelo pomembno vlogo tako depoji kot žarna grobišča, ki so bila na naših tleh odkrita pred II. svetovno vojno, saj so ključnega pomena za kronološko delitev tako starejše kot mlajše kulture žarnih grobišč v jugovzhodnoalpskem svetu. Kljub mnogoterim kritikam in popravkom, ki so in še zmeraj prihajajo izpod peres raznih raziskovalcev, pa je delo, ki je slovenska najdišča postavilo na mesto veznega člena med srednjeevropskimi in sredozemskimi kronološkimi sistemi in kulturami, za mnoga desetletja zaznamovalo nadaljnje raziskave tega obdobja.

Novo obdobje razvoja slovenske arheologije je sledilo v 70. in 80. letih prejšnjega stoletja, ko so se začeli ustanavljati regionalni zavodi za spomeniško varstvo, ki so zagotavljali nova delovna mesta za arheologe. Ob tem so se spremenile tudi pristojnosti različnih institucij, saj je pod njihovo okrilje prešlo celotno spomeniško-varstveno delo. Pomembno nalogo sprotnega seznanjanja s preliminarnimi izsledki arheoloških izkopavanj je prevzela že leta 1948 ustanovljena revija *Varstvo spomenikov*, ki je s tem razbremenila *Arheološki vestnik* in mu omogočila nov konceptualni razvoj.²³ Pomemben doprinos k poznavanju tudi pozne bronaste dobe je predstavljalo delo *Arheološka najdišča Slovenije*, ki je izšlo leta 1975 in v katerem je S. Pahič med drugim s sintetičnim pregledom orisal čas kulture žarnih grobišč na Slovenskem. Leta 1983 je izšlo še eno pomembno delo, *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV. Brončano doba*, v sklopu katerega je Stane Gabrovec predstavil tudi pozno bronasto dobo jugovzhodnoalpske regije. V svojem pregledu se je sicer držal Staretove opredelitve dobovsko-ruške skupine, a je združitev označil kot problematično in opravičil svojo skupno predstavitev s konceptom publikacije.²⁴

this time, a book of immense importance for the understanding of the Urnfield culture period in Slovenia.²² It extensively discusses both hoards and urn cemeteries discovered on the territory of Slovenia prior to World War II, which are crucial for the chronological division of the Early and Late Urnfield period in the south-eastern Alpine area. In spite of the criticism and numerous corrections that continue to be written by several scholars, his work that established Slovenian sites as a link between the central European and Mediterranean chronological schemes and cultures marked the research of the period for many decades.

A new era in the development of Slovenian archaeology began in the 1970s and 80s with the establishment of regional institutes for the protection of cultural heritage, which meant additional jobs for archaeologists. This also changed the competences of other institutions, as the institutes took over the task of protecting cultural heritage. They began producing the *Varstvo spomenikov* journal in 1948, which had an important role in publishing the preliminary results of archaeological excavations and thus took over some of the tasks of *Arheološki vestnik*, enabling the latter a new conceptual development.²³ An important contribution to the knowledge on the Late Bronze Age was the monographic publication of all archaeological sites in Slovenia, *Arheološka najdišča Slovenije*, which came out in 1975 and included a contribution by Pahič that offered an overview of the Urnfield culture period in Slovenia. In 1983, another important publication appeared, *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV. Brončano doba*. In it, Stane Gabrovec presented

Slika 2. Stanko Pahič in Vlado Lorber s sodelavkama med izkopavanjem gomile iz srednje bronaste dobe na Brezju pod Brinjevo goro leta 1956 (Arhiv Pokrajinskega muzeja Maribor; glej tu Tomazo Ravnik; Thomas, Brezje; Štamfelj).

Figure 2. Stanko Pahič and Vlado Lorber with co-workers during excavations of the Middle Bronze Age barrow at Brezje below Brinjeva gora in 1956 (Archive of the Regional Museum Maribor; see here Tomazo Ravnik; Thomas, Brezje; Štamfelj).

²¹ Bolta 1959; isti 1962; Perc 1962–63; Pirkmajer 1983; ista 1994; Teržan 1990, 49 ss, 366 ss. Prazgodovinske najdbe z Rifnika so bile obdelane v sklopu doktorske disertacije I. Vrenčurja, a še niso objavljene (Vrenčur 2018).

²² Müller-Karpe 1959.

²³ Teržan 1999, 131.

²⁴ Gabrovec 1983, 54–63.

²² Müller-Karpe 1959.

²³ Teržan 1999, 131.

Z novim zanosom je delovalo tudi *Slovensko arheološko društvo*, ki je začelo prirejati strokovna srečanja, posvečena problematiki posameznih arheoloških obdobij. Tako je bil leta 1986 na sporedu trinajsti kolokvij, njegova tematika pa je bila *Bronasta doba v Sloveniji* in s tem tudi kultura žarnih grobišč. Izsledki srečanja so, kot tudi mnogih predhodnih, objavljeni v eni izmed naslednjih števil Arheološkega vestnika.²⁵ Kolokvij naj bi spremljala tudi razstava, ki pa je bila z zamudo odprta naslednje leto in ob kateri je izšel tudi priložnostni katalog, ki je prvič predstavil bronasto dobo ne le kot znanstveno utemeljeno arheološko stopnjo z zbirom najrazličnejših predmetov, temveč kot pristni del naše prazgodovine z vsemi vidiki takratnega življenja.²⁶

Izkopavanja so bila v tem času omejena predvsem na zaščitne posege, a so tudi ti razkrivali marsikaj, kar bi bilo brez nadzora spomeniškovarstvenih služb izgubljeno. Omeniti velja Rabelčjo vas pri Ptujju, kjer so bili ob gradnji šolskega centra in stanovanjskega kompleksa med drugim odkriti ostanki bronastodobne in starejšeželeznodobne naselbine in žgani grobovi.²⁷ Podobno je bilo tudi v Ormožu, kjer mnogim arheološkim posegom botruje predvsem dejstvo, da se današnje naselje nahaja nad prazgodovinskim. Ob enem izmed teh je bilo odkrito tudi manjše plano grobišče iz mlajše kulture žarnih grobišč.²⁸

Izven okvirja zaščitnih posegov je v sklopu obravnavane tematike potekalo sistematično arheološko izkopavanje srednje- in poznobronastodobne naselbine Oloris pri Dolnjem Lakošu, ki je po zaključku izkopavanj doživelo tudi celostno objavo.²⁹

Pregled zgodovine raziskav do konca osemdesetih je bil že večkrat predstavljen,³⁰ osvetliti pa je potrebno obdobje, ki ga živimo in se je začelo v devetdesetih letih dvajsetega stoletja. V prvi vrsti je to čas, ki ga zaznamujejo obsežni izkopavalni projekti, ki so povezani z infrastrukturnimi posegi, kot so gradnja slovenskega avtocestnega križa (*sl.* 3), železniške infrastrukture in urbanizacija prej neposeljenih obrobij mest itn. Posegi v naravno in kulturno krajino so neprimerljivo večji kot kadarkoli doslej, a arheološka stroka je tudi po izkušnjah, pridobljenih ob gradnjah

the Late Bronze Age in the south-eastern Alpine area, retaining the definition of the Dobova-Ruše group, according to France Stare, but marking it as problematic and defending it with the concept of the publication.²⁴

The Slovenian archaeological association (*Slovensko arheološko društvo*) was also given new impetus, organising professional meetings on individual archaeological periods. In 1986, the thirteenth colloquium was conducted on the subject of the Bronze Age in Slovenia, which included the Urnfield culture period. The proceedings of the colloquium were published in one of the following volumes of *Arheološki vestnik*, as was the standard practice.²⁵ The colloquium was planned to be accompanied by an exhibition, but its opening was deferred to the following year. The exhibition catalogue for the first time presented the Bronze Age not only as an scientifically grounded archaeological phase and a collection of artefacts, but also as part of vivid prehistory with all of the aspects of life in the period.²⁶

Excavations were at this time largely limited to rescue interventions, unearthing finds that would have been lost without the watchful eye of the heritage protection service. Worth mentioning among such sites is Rabelčja vas near Ptuj, where the remains of a Bronze and Early Iron Age settlement, as well as cremation burials were found in advance of constructing a school centre and a housing complex.²⁷ A similar situation was in Ormož, where a prehistoric settlement was investigated during numerous interventions into the subsoil of the modern town. One of these interventions unearthed a small flat cemetery from the Late Urnfield culture period.²⁸

Also of importance and not discovered during a rescue campaign is the Middle and Late Bronze Age settlement at Oloris near Dolnji Lakoš, which was comprehensively published after the excavations had ended.²⁹

The history of research up to the end of the 1980s has been presented on several occasions.³⁰ What needs more illumination is the present

²⁵ Arh. vest. 39–40, 1988–89, 111–523.

²⁶ Trampuž Orel et al. 1987.

²⁷ Tomanič-Jevremov 1974; ista 1977b; Strmčnik-Gulič 1980; ista 1988–89.

²⁸ Tomanič-Jevremov 1977a; ista 1979; ista 1981; ista 1983; ista 1988–89; Tušek 1984; Lamut 1987; isti 1988–89; isti 2001.

²⁹ Horvat-Šavel 1980; ista 1988–89; Dular 1987; Šavel 1994, 55 ss; Dular et al. 2002.

³⁰ Pahič 1966; Gabrovec 1984; Teržan 1990; ista 1999; Novaković et al. 2004.

²⁴ Gabrovec 1983, 54–63.

²⁵ Arh. vest. 39–40, 1988–89, 111–523.

²⁶ Trampuž Orel et al. 1987.

²⁷ Tomanič-Jevremov 1974; ead. 1977b; Strmčnik-Gulič 1980; ead. 1988–89.

²⁸ Tomanič-Jevremov 1977; ead. 1979; ead. 1981; ead. 1983; ead. 1988–89; Tušek 1984; Lamut 1987; 1988–89; id. 2001.

²⁹ Horvat-Šavel 1980; ead. 1988–89; Dular 1987; Šavel 1994, 55 ff; Dular et al. 2002.

³⁰ Pahič 1966; Gabrovec 1984; Teržan 1990; ead. 1999; Novaković et al. 2004.

avtocest, ko je bilo izkopenega izjemno veliko novega gradiva, sedaj bolj neposredno vključena v načrtovanje umeščanja posegov v prostor. Predpisovanje načina dela in nadzor raziskav seveda ostaja v domeni spomeniškega varstva, a moč kapitala in časovni roki pogojujejo celoletna in čim hitrejša izkopavanja. Vse omenjeno zahteva nove in bistveno spremenjene metodološke postopke, kjer je nepogrešljivo uvajanje novih tehnoloških orodij in postopkov. S tem se je celostno že v 90. letih 20. stoletja spoprijela ekspertna *Skupina za arheologijo na avtocestah Slovenije* (SAAS), ki ji je od samega začetka predsedoval Bojan Djurić.³¹ V sklopu vrste izkopavanj so bila odkrita mnoga nova najdišča. Ker trase avtocest med drugim potekajo po prostranih rečnih dolinah, kjer je sicer zelo težavno odkrivati arheološka najdišča, so te najdbe dodobra spremenile pogled na domala vsa obdobja slovenske (pra)zgodovine. Podobno se je zgodilo in se dogaja tudi z obdobjem, ki je pod drobnogledom v pričujočem prispevku in monografiji, pozno bronasto dobo, in njej sledečo starejšo železno dobo.

Med vsemi infrastrukturnimi projekti, ki so vključevali arheološke raziskave, gre kot dober primer v smislu uvajanja novih metodoloških pristopov, interdisciplinarnega sodelovanja in nenazadnje tudi zaključka raziskav z monografskimi publikacijami izpostaviti že omenjene raziskave ob gradnjah avtocest (*sl. 3*). Prva pregledna objava cele vrste izkopanih najdišč je pod okriljem Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije (ZVKDS) izšla leta 2003 pod naslovom *Tla pod vašimi nogami. Arheologija na avtocestah Slovenije. Vodnik po najdiščih*. V isti sapi velja omeniti tudi zbirko *Arheologija na avtocestah Slovenije* (AAS), v sklopu katere so bila objavljena že številna in bodo objavljena vsa najdišča, odkrita v tem projektu.³² Omeniti velja tudi plodno in poučno neformalizirano sodelovanje med nekaterimi muzeji in območnimi enotami ZVKDS ter Oddelkom za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, saj so študentje večkrat dobili dostop do izkopenega gradiva in ga obdelali v svojih

period, from the 1990s onwards. This is primarily a time marked by extensive excavation projects taking place in advance of infrastructural projects such as the construction of the Slovenian motorway cross (*fig. 3*), railroad network and urbanisation of previously uninhabited outskirts of towns and cities. Interventions into the natural and cultural landscape have been considerably greater than ever before. It is also true that with the experience gained during the motorway constructions, when an enormous amount of new finds were unearthed, archaeology became much more directly involved into the process of spatial planning. Prescribing the method of archaeological work and supervising the investigations still remains in the domain of the heritage protection services, but the power of capital and the deadlines lead to investigations taking place at all times of the year and at a very rapid pace. All this requires new and radically different methodological approaches, where new technological tools and procedures become a necessity. This was a task tackled in a comprehensive manner already in the 1990s by an expert group for archaeology on Slovenian motorways (*Skupina za arheologijo na avtocestah Slovenije* or SAAS), headed from the very beginning by Bojan Djurić.³¹ A multitude of new sites was discovered during excavations, also in the otherwise rather 'silent' broad river valleys. These excavations thoroughly altered our understanding of almost all periods of Slovenian (pre)history, including the Late Bronze and the Early Iron Ages.

Among the series of infrastructural projects that involved archaeology, the already mentioned investigations preceding the construction of Slovenian motorways (*fig. 3*) should be mentioned as a good example of introducing new methodological approaches, of interdisciplinary collaboration and also of publishing excavation results in monographs. The first two overviews of a series of sites excavated under the auspices of the Institute for the Protection of Cultural Heritage (ZVKDS) came out in 2003 under the title *The Earth Beneath Your Feet. Archaeology on the Motorways in Slovenia. Guide to Sites*.

³¹ Projekt varovanja arheološke dediščine je nastal leta 1994 kot posledica potrebe po verodostojnih osnovah za načrtovanje avtocestnih odsekov, pri katerem naj bi se ognili vsem registriranim območjem arheoloških najdišč in obenem v najmanjši možni meri poškodovali ali celo uničili še neznanar arheološka najdišča. V njegovem sklopu so bile že zgodaj oblikovane rešitve, uveljavljene pri varovanju arheološke dediščine, ki hkrati vplivajo na spremembe konceptov arheoloških terenskih raziskav in možnosti varovanja (Djurić 2003; navaja tudi Grosman, D., P. Novaković 1994, *Struktura in postopki*. – Ljubljana (interno gradivo SAAS).)

³² Prešeren 2003; Vse objave v sklopu zbirke AAS so dostopne na spletu med publikacijami ZVKDS (www.zvkds.si).

³¹ The project of archaeological heritage protection started in 1994 as the result of the need for firm foundations in planning motorway sections that would strive to avoid all listed archaeological sites and also minimise the damage or destruction of the as yet unknown sites. As part of this project, solutions were formulated very early on that were implemented in the field of archaeological heritage protection and also influence the changes in the concepts of archaeological fieldwork and the possibilities of heritage protection (Djurić 2003; also cited in Grosman, D., P. Novaković 1994, *Struktura in postopki*. – Ljubljana (internal records of SAAS).)

Slika 3.

Zračni posnetek obsežnih arheoloških izkopavanj na avtocestni trasi pri Rogozi leta 1998–1999 (Arhiv ZVKDS; glej tu Črešnar, Rogoza).

Figure 3. Aerial photograph of the extensive archaeological excavations on the motorway course at Rogoza in 1998–1999 (Archive ZVKDS; see here Črešnar, Rogoza).

diplomskih in magistrskih nalogah ter doktorskih disertacijah.³³

Če izhajamo iz jedra naše študije, Pohorskega Podravja, je bilo tukaj v zadnjih desetletjih odkritih in objavljenih kar nekaj najdišč, ki so datirana v pozno bronasto in starejšo železno dobo.³⁴ To so poznobronastodobne naselbine Rogoza³⁵, Orehova vas in Pobrežje,³⁶ od katerih sta slednji predstavljeni tudi v tej monografiji, podobno pa velja za železnodobno Hotinjo vas³⁷. Ob tem je potrebno omeniti še bližnja najdišča Slivnica in Spodnje Hoče,³⁸ nekoliko južneje na Dravskem polju pa ležijo še Dolge njive pri Šikolah³⁹. Več najdišč je bilo odkritih tudi v okolici Ptuja, kot so Draženci (Selska cesta)⁴⁰ in starejšezelznodobno naselje z grobiščem Srednica⁴¹, a večina gradiva še ni v celoti obdelana in objavljena. Nizvodno

³³ Če se omejimo le na obravnavano obdobje in območje, so takšni primeri Šiman pri Gotovljah, Hajndl pri Ormožu, Dolge njive pri Šikolah in Draženci (Selska cesta) pri Ptuj, pa Rogoza in Hotinja vas pri Mariboru. Našteta zaključna dela so bila izdelana pod mentorstvom akad. zasl. prof. dr. B. Teržan (Tomažič 2000; Mele 2003; isti 2009; Kovač 2004; Žižek 2005; Magdič 2006; Filipidis 2008; Črešnar 2009; Gerbec 2014).

³⁴ Na tem mestu omenjamo le najdišča, ki so dostopna vsaj z nekoliko bolj obsežnimi objavami in ne le s preliminarnimi povzetki.

³⁵ Črešnar 2010.

³⁶ Glej tu Grahek; Kramberger, Črešnar.

³⁷ Glej tu Gerbec.

³⁸ Strmčnik-Gulič 2001a–b; ista 2003a–e.

³⁹ Žižek 2005.

⁴⁰ Filipidis 2008.

⁴¹ Lubšina Tušek 2008.

There is also the *Arheologija na avtocestah Slovenije* (AAS) series, where a number of sites excavated as part of the project have already been published, while others await publication.³² In addition, there is a fruitful and officially unformalised collaboration between certain museums and regional offices of the ZVKDS, on the one hand, and the Department of Archaeology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana, on the other, in which students are given the excavated finds to analyse in their diploma, master's and doctoral theses.³³

The archaeological investigations conducted over the last few decades in the Pohorsko Podravje region revealed several Late Bronze and Early Iron Age sites that have already been published.³⁴ These are the Late Bronze Age settlements at Rogoza³⁵, Orehova vas and Pobrežje,³⁶ the latter two included in this volume, as

³² Prešeren 2003; all publications of the AAS series are available online among the publications of the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia (www.zvkds.si).

³³ From the time and place discussed in this volume, there are the finds from Šiman near Gotovlje, Hajndl near Ormož, Dolge njive near Šikole and Draženci (Selska cesta) near Ptuj, as well as Rogoza and Hotinja vas near Maribor. The theses were written under the mentorship of Biba Teržan (Tomažič 2000; Mele 2003; id. 2009; Kovač 2004; Žižek 2005; Magdič 2006; Filipidis 2008; Črešnar 2009; Gerbec 2014).

³⁴ Only the sites presented in slightly more comprehensive publications and not merely preliminary reports are considered here.

³⁵ Črešnar 2010.

³⁶ See here Grahek; Kramberger, Črešnar.

ob Dravi sta pomembni predvsem naselbina iz starejše železne dobe Hajndl pri Ormožu, ki je zanimiv tudi v primerjavi s sosednjo, vsaj delno sočasno in mnogo bolje poznano utrjeno naselbino Ormož,⁴² in kot kaže precej dolgo trajno grobišče pri Zavrču⁴³. Pri Sv. Juriju ob Ščavnici je bilo izkopano najdišče Sodolek,⁴⁴ v Prekmurju pa velja opozoriti predvsem na južne obronke Murske Sobotne. Med starejša najdišča v našem časovnem okvirju tega prostora sodi naselje Pod Kotom - sever, ki je približno sočasno z že omenjenim Olorisom pri Dolnjem Lakošu in drugimi prekmurškimi naselbinami, kot so Gornje njive pri Dolgi vasi, Nedelica pri Turnišču in Pod Grunti - Pince.⁴⁵ Med izjemne najdbe sodi sicer majhno grobišče Gorice pri Turnišču, ki pa zapolnjuje vrzel v Ha A obdobju kulture žarnih grobišč.⁴⁶ Posebno mesto tako v pozni bronasti kot starejši železni dobi ima večobdobno najdišče Nova Tabla pri Murski Soboti⁴⁷, ki ga moramo v starejši železni dobi obravnavati skupaj s proti zahodu ležečimi najdišči Kotare - Krogi, Kotare - Baza in Za Raščico,⁴⁸ saj brez dvoma predstavljajo poselitveno enoto. V južnem delu Prekmurja, nedaleč stran od Lendave, velja kot sočasno obravnavati še najdišče Trimlini/Pri Muri⁴⁹, ob tem pa je bila slika celotne regije v starejši železni dobi pravkar predstavljena⁵⁰.

Pod jugozahodnimi obronki Pohorja je bilo pri Slovenskih Konjicah nedolgo tega odkrito in že natančno analizirano poznobronastodobno najdišče Blato,⁵¹ ki ga je potrebno obravnavati tudi v povezavi z bližnjo višinsko naselbino na Brinjevi gori. V Savinjski dolini je na prehod srednje v pozno bronasto dobo datirana naselbina Šmatevž⁵², pomembna predvsem zaradi pojavljanja keramičnih najdb z značilnostmi srednje bronaste dobe⁵³. V to prehodno obdobje pa sodi tudi najdišče Črnelica pod Rifnikom, ki je bilo pred kratkim prepoznano ob ponovnem pregledu najdb iz gomile iz starejše železne dobe⁵⁴.

Čas od konca osemdesetih let dvajsetega stoletja torej v prvi vrsti prinaša izjemno veliko novih najdišč.

well as the Iron Age settlement at Hotinja vas³⁷. There are also nearby sites at Slivnica and Spodnje Hoče,³⁸ as well as Dolge njive near Šikole further south in the Dravsko polje³⁹. Several sites came to light in the area of Ptuj, for example at Draženci (Selska cesta)⁴⁰ and an Early Iron Age settlement with the associated cemetery at Srednica⁴¹, though most of the finds from these sites have as yet not been entirely analysed and published. Two important sites are located down the River Drava; one is an Early Iron Age settlement at Hajndl near Ormož, interesting also in comparison with the adjacent, at least partially contemporaneous and much better known fortified settlement at Ormož,⁴² as well as a cemetery at Zavrč which appears to have been in use for a long period of time⁴³. The Sodolek site was investigated near Sv. Jurij ob Ščavnici⁴⁴. In the region of Prekmurje, prominent sites came to light along the southern outskirts of Murska Sobota. The settlement at Pod Kotom - sever ranks among the early sites in our time frame, roughly contemporaneous with the already mentioned Oloris near Dolnji Lakoš and other settlements such as Gornje njive near Dolga vas, Nedelica near Turnišče and Pod Grunti - Pince.⁴⁵ There is also a small cemetery at Gorice near Turnišče, which is of great importance as it fills the gap in the Ha A phase of the Urnfield period.⁴⁶ The multi-period site at Nova Tabla near Murska Sobota holds a pride of place in both the Late Bronze and the Early Iron Age⁴⁷, for the latter period considered in association with the sites at Kotare - Krogi, Kotare - Baza and Za Raščico located west of it,⁴⁸ as they undoubtedly represented a single settlement unit. In southern Prekmurje, not far from Lendava, another contemporaneous site is Trimlini/Pri Muri⁴⁹. Besides that, a regional study of the Early Iron Age in Prekmurje was also recently presented.⁵⁰

At the south-western foot of the Pohorje Hills, a Late Bronze Age site has recently been discovered

⁴² Mele 2003; isti 2005a–b; Kovač 2004; Magdič 2006; Mele 2014.

⁴³ Blečić Kavur et al. 2018.

⁴⁴ Kavur 2007; isti 2012.

⁴⁵ Kerman 2013; isti 2018 (Pince); Šavel, Sankovič 2013 (Nedelica).

⁴⁶ Plestenjak 2010.

⁴⁷ Guštin, Tiefengraber 2001; Tiefengraber 2001; Guštin et al. 2017.

⁴⁸ Kerman 2011a–b; isti 2014a–b; Šavel, Sankovič 2010; Jeréb et al. 2014.

⁴⁹ Šavel, Sankovič 2011; ista 2014.

⁵⁰ Kerman 2019.

⁵¹ Bricelj 2018.

⁵² Tica, Djurić 2007.

⁵³ Teržan 2010.

⁵⁴ Vrenčur 2011.

³⁷ See here Gerbec.

³⁸ Strmčnik-Gulič 2001a–b; ead. 2003a–e.

³⁹ Žižek 2005.

⁴⁰ Filipidis 2008.

⁴¹ Lubšina Tušek 2008.

⁴² Mele 2003; id. 2005a–b; Kovač 2004; Magdič 2006; Mele 2014.

⁴³ Blečić Kavur et al. 2018.

⁴⁴ Kavur 2007; id. 2012.

⁴⁵ Kerman 2013; id. 2018 (Pince); Šavel, Sankovič 2013 (Nedelica).

⁴⁶ Plestenjak 2010.

⁴⁷ Guštin, Tiefengraber 2001; Tiefengraber 2001; Guštin et al. 2017.

⁴⁸ Kerman 2011a–b; id. 2014a–b; Šavel, Sankovič 2010; Jeréb et al. 2014.

⁴⁹ Šavel, Sankovič 2011; eid. 2014.

⁵⁰ Kerman 2019.

A so pomembni tudi številni drugi raziskovalni dosežki, ki so plod obširnih kronoloških in družbenih študij, uvajanja novih metod itn. Obdobje se je začelo z monografsko objavo *Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem*, v kateri je B. Teržan celostno predstavila pokrajino in njeno življenje v obravnavanem kronološkem odseku. Ob zelo natančni obravnavi starejše železne dobe, ki je osnovna tema zvezka, so obravnavani tudi njeni začetki, ki so ukoreninjeni v kulturi žarnih grobišč.⁵⁵ Ista avtorica je ob ožje usmerjenih študijah večkrat predstavila tudi stanje raziskav in naloge, ki nas še čakajo pri raziskovanju pozne bronaste dobe v Sloveniji, ter s svojim delom nemara namerno vzpodbujala in usmerjala zanimanje mnogih arheologov ter študentov arheologije.⁵⁶ Ob tem ne gre prezreti dela I. Šavel, ki je v istem obdobju začela z objavljanjem tako novih arheoloških najdišč kot tematskih raziskav, med katerimi so izjemnega pomena topografske študije Prekmurja in analize prazgodovinskih naselij ter naselitvene dinamike Pomurja.⁵⁷ Nekoliko kasneje je skupaj s kolegom B. Kermanom vodila tudi številna izkopavanja in sooblikovala objave v sklopu serije AAS. Podobna vloga, vodje številnih izkopavanj, pa tudi avtorice več preglednih člankov, je v Podravju pripadlo M. Strmčnik Gulič (*sl. 4*).⁵⁸

Ob klasičnih tipološko-kronoloških študijah arheološkega gradiva se je v tem času zgodil večji premik k interdisciplinarnosti. Tako so bile v sklopu izkopavanj vedno pogosteje sistematično vključene arheozoološke, arheobotanične⁵⁹ in delno tudi antropološke analize⁶⁰, zaradi raznoterih okoliščin pa je nekoliko počasneje napredovala uveljavitev arheometalurških raziskav. Po apelih Bibe Teržan po (pre)potrebnosti uvedbe načrtnih in sistematičnih metalurških analiz v raziskave kovinskih obdobjih je konec osemdesetih let zaživel projekt sistematičnih analiz depojskih najdb pozne bronaste dobe.⁶¹ V tem sklopu je bilo do leta 1995 analiziranih kar 928 predmetov iz 23 depojev.⁶² Rezultati so bili izredni, najširše pa predstavljeni v drugem delu monografije *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem*, ki vključuje

at Blato near Slovenske Konjice,⁵¹ which has already been analysed in detail and needs to be considered in association with the nearby hilltop settlement on Brinjeva gora. The settlement at Šmatevž in the valley of Savinjska dolina is dated to the transition from the Middle to the Late Bronze Age⁵², particularly important in that it yielded pottery finds with Middle Bronze Age traits⁵³. Another site dates to this transition – Črnelica below Rifnik, only recently identified and re-interpreted during a review of the finds from a tumulus from the Early Iron Age⁵⁴.

The time from the end of the 1980s onwards is primarily marked by an enormous number of previously unknown sites. But there is a number of other important research achievements that are the result of extensive chronological and social studies, the introduction of new methodologies and so forth. The period began with the monograph on the Early Iron Age in Slovenian Styria (*The Early Iron Age in Slovenian Styria*), in which Biba Teržan comprehensively presented the region and its life during this particular span of time. Although dedicated to the Early Iron Age, the study tackles its beginnings rooted in the Urnfield culture period.⁵⁵ The same author went on to publish more narrowly oriented studies that also presented the state of research and the tasks that still awaited researchers in the study of the Late Bronze Age in Slovenia. Her work incited and guided the interests of many archaeologists and students of archaeology.⁵⁶ There is also the work of Irena Šavel, who in the same period began publishing both the newly discovered archaeological sites and broader studies on particular topics, among the latter topographic studies of Prekmurje and analyses of prehistoric settlements and the settlement dynamics in the Mura Valley⁵⁷. Later and in collaboration with her colleague Branko Kerman, she led numerous excavations and also participated in the publications as part of the AAS series. Mira Strmčnik Gulič (*fig. 4*) had a similar role, of heading excavations and authoring overviews, but in the region of Podravje.⁵⁸

This was also a period of a shift in orientation, with the classic typo-chronological studies of the

⁵⁵ Teržan 1990.

⁵⁶ Teržan 1995a; ista 1996b–c; ista 1999.

⁵⁷ Šavel 1991; ista 1994; ista 1996.

⁵⁸ O njenem delu pričajo številne publikacije o avtocestnih izkopavanjih (Strmčnik-Gulič 2001a–b; ista 2003a–e), a je veliko izkopenega gradiva predala v obdelavo študentom Oddelka za arheologijo FF UL.

⁵⁹ Tukaj naj omenim le preglede dosedanjega dela (Bartosiewicz 1999; Culiberg 1999).

⁶⁰ Npr. Tomazo Ravnik 1990.

⁶¹ Teržan 1983; ista 1989; Trampuž Orel 1999, 425 ss.

⁶² Trampuž Orel 1999, 427.

⁵¹ Bricelj 2018.

⁵² Tica, Djurić 2007.

⁵³ Teržan 2010.

⁵⁴ Vrenčur 2011.

⁵⁵ Teržan 1990.

⁵⁶ Teržan 1995a; ead. 1996b–c; ead. 1999.

⁵⁷ Šavel 1991; ead. 1994; ead. 1996.

⁵⁸ Her work includes a number of publications on the finds recovered during the motorway excavations (Strmčnik-Gulič 2001a–b; ead. 2003a–e), but she also offered for analysis a fair amount of the excavated finds from several sites to the students at the Department of Archaeology in Ljubljana.

Slika 4. Mira Strmčnik Gulič in Stanko Gojkovič med izkopavanji na Pobrežju leta 2001 (Arhiv ZVKDS; glej tu Kramberger, Črešnar).

Figure 4. Mira Strmčnik Gulič and Stanko Gojkovič during excavations at Pobrežje in 2001 (Archive ZVKDS; see here Kramberger, Črešnar).

tudi kronološke in širše kulturološke vidike predstavljenih tipov najdb.⁶³ Integralni del monografije je tudi celostna obravnava depojskih najdb, s katero je Peter Turk nakazal nove možnosti pri njihovem vrednotenju.⁶⁴ Ob tem delu so obdobje zaznamovale še druge študije sintetične ali ozko specialistične narave, ki so potrdile visok nivo raziskav pozne bronaste dobe pri nas. Neva Trampuž Orel in Peter Turk sta začeto delo nadaljevala v vrsti člankov, kjer sta se še podrobneje srečevala z različnimi vidiki kovinskih najdb bronaste dobe.⁶⁵ Žal moramo ugotoviti, da razmahu metalografskih raziskav ni sledilo tudi ustvarjanje kadrovskega bazena za tovrstne študije, tako da smo namesto nadaljevanja sistematičnega dela v tem trenutku vezani bolj na samostojne iniciative posameznikov. Podobno usodo delijo tudi analize človeških kostnih ostankov, saj je menjava generacije za seboj zapustila praznino, ko slovenska arheologija ob številnih izkopavanjih grobišč nima stalno zaposlenega niti enega raziskovalca tega profila. Terenske raziskave se tako praviloma odvijajo brez prisotnosti antropološko izobraženega kadra, poizkopavalne raziskave, v katere je sedaj redno vključena tudi analiza človeškega kostnega gradiva, pa se tako pre pogosto izvajajo v tujini, kar je za

archaeological finds now accompanied by interdisciplinary studies. Excavations began to systematically include archaeozoological, archaeobotanical⁵⁹ and partly also anthropological analyses⁶⁰, while archaeometallurgic investigations lagged behind for a variety of reasons. After several appeals by Biba Teržan for introducing planned and systematic metallurgic analyses into the research of the Bronze and Iron Ages periods, a project for systematically analysing Late Bronze Age hoard finds finally got off the ground towards the end of the 1980s.⁶¹ It involved the analysis of 928 items from 23 hoards known up to 1995.⁶² The results were impressive and most comprehensively presented in the second volume of *Hoards and individual metal finds from the Eneolithic and Bronze Ages in Slovenia*, a book that includes chronological and wider culturological aspects of the discussed types of finds.⁶³ The book also includes a comprehensive analysis of the hoard finds in which Peter Turk pointed to new aspects in their chronology.⁶⁴ The time was marked by other studies, both synthetic and narrowly specialised, that confirmed a high standard of research into the Late Bronze Age in Slovenia. Neva Trampuž Orel and Peter Turk

⁶³ Teržan 1995b; ista 1996a; Trampuž Orel et al. 1996.

⁶⁴ Čerče, Turk 1996; Turk 1996.

⁶⁵ Trampuž Orel et al. 1993; Trampuž Orel, Heath 1998; Trampuž Orel, Orel 2003; Trampuž Orel, Drglin 2005; Trampuž Orel, Urankar 2009; Turk 1997; isti 2001a; isti 2001b; isti 2003; isti 2005.

⁵⁹ I only mention the overviews of the previous work (Bartosiewicz 1999; Culiberg 1999).

⁶⁰ E.g. Tomazo Ravnik 1990.

⁶¹ Teržan 1983; ead. 1989; Trampuž Orel 1999, 425 ff.

⁶² Trampuž Orel 1999, 427.

⁶³ Teržan 1995b; ead. 1996a; Trampuž Orel et al. 1996.

⁶⁴ Čerče, Turk 1996; Turk 1996.

razvoj domače stroke velika škoda. Nekaj možnosti za spremembe sicer ponujajo raziskovalni projekti, a samo v tej obliki zaposlovanja brez dvoma ni iskati rešitev za tako deficitarne poklice.⁶⁶

Pomemben doprinos k razumevanju pozne bronaste dobe, predvsem njene formativne faze, je že omenjena monografska objava nižinske naselbine *Oloris pri Dolnjem Lakošu*, ki so jo avtorji večje vpeli v širši prostor in je nenazadnje pripeljala tudi do pestre znanstvene diskusije.⁶⁷ Njeno kronološko nadaljevanje je pregledna monografija *Severovzhodna Slovenija v pozni bronasti dobi*, v kateri je J. Dular ob predstavitvi dotlej še neobjavljenega gradiva z Grajskega griča na Ptuju in z Grajskega hriba v Gornji Radgoni pripravil tudi celosten regionalni pregled s poudarkom na primerjavi keramičnega gradiva.⁶⁸

Pomemben korak za stroko predstavlja tudi uvajanje radiokarbonskih datiranj kot standardnega analitskega postopka v sklopu poterenjskih raziskav. To so omogočile predvsem raziskave najdišč ob gradnjah avtocestnega križa, a tudi raziskovalni projekti v domačih in mednarodnih okvirjih. Številne terenske raziskave v zadnjem obdobju so bile tako podprte tudi z radiokarbonskimi datacijami. Tako je bilo zbrano tudi dovolj veliko število radiokarbonskih datiranj z najdišč iz časa bronaste in železne dobe, ki so omogočala pripravo prenovljenega kronološkega pregleda slovenskega prostora v teh obdobjih. Nastala je monografija *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem*, ki je tako s pomočjo velikega števila sodelavcev ustvarila pomemben zbir podatkov za absolutno datiranje pozne prazgodovine na Slovenskem in izpostavila nekatera obdobja, kjer bi to lahko še dopolnili. Delo je pomembno tudi zaradi novoobjavljenega gradiva, ki poudarjeno izhaja iz dobro dokumentiranih zaključenih arheoloških kontekstov in tako prinaša tudi metodološke standarde za nadaljnje raziskave.⁶⁹

Kaj pa prinaša prihodnost na področje arheologije pozne bronaste dobe na Slovenskem? Vsakoletna predstavitve raziskav Slovenskega arheološkega društva, tj. *Arheologija v letu ...*, ki so v zadnjih letih obogatene tudi s tiskom publikacije s kratkimi povzetki predstavitev, in *Dan bronaste dobe*, ki ga pripravljajo na Inštitutu za arheologijo ZRC SAZU, nas sicer vsako leto seznanjajo z novimi odkritji, podatki pa nas tu in tam dosežejo tudi preko spleta. A končnih objav najdišč, razen že omenjenih, je malo in neobjavljenost že izkopanega gradiva postaja

continued their work with a series of articles that discussed in even greater detail the different aspects of the Bronze Age metal finds.⁶⁵ Unfortunately, the boom in metallographic studies was not accompanied by the formation of experts in the field to conduct such studies in the future and, as a consequence, we are today relying on the initiative of individuals rather than ongoing systematic work. A similar situation can be observed in the field of anthropology, as the generation shift left behind a void, without a single permanently employed researcher to tackle the multitude of remains from the numerous excavated cemeteries. Fieldwork is thus largely conducted without the presence of a trained anthropologist and desktop analyses, which now regularly include the analysis of the human bone remains, are often done abroad to the detriment of the profession at home. Research projects do offer a glimmer of hope in this regard, but they alone cannot save such undersubscribed professions.⁶⁶

An important contribution in the understanding of the Late Bronze Age, its formative phase in particular, is the already mentioned monograph on the lowland settlement at Oloris near Dolnji Lakoš. Besides presenting the wider context, the book also sparked a lively scholarly discussion on the topic.⁶⁷ It was followed by a synthetic monograph on the north-eastern Slovenia in the Late Bronze Age (*Nordostslowenien in der späten Bronzezeit*), in which Janez Dular presented the previously unpublished finds from Grajski grič in Ptuj and Grajski hrib in Gornja Radgona, but also offered a comprehensive regional overview with an emphasis on comparable pottery finds.⁶⁸

An important step for archaeology was the introduction of radiocarbon analyses as the standard analytical procedure of desktop research. This was made possible primarily by the investigations of sites in advance of motorway constructions, but also the national and international research projects. Numerous fieldwork campaigns in the recent past have included sampling for radiocarbon analyses, which also resulted in a considerable number of reliable radiocarbon dates from Bronze and Iron Age sites that allowed for a chronological revision of these periods on the territory of present-day Slovenia. The comprehensive chronological overview was published

⁶⁶ Glej tu Urankar, Črešnar; Leskovar.

⁶⁷ Dular et al. 2002; Teržan 2010; Dular 2011.

⁶⁸ Dular 2013.

⁶⁹ Teržan, Črešnar 2014.

⁶⁵ Trampuž Orel et al. 1993; Trampuž Orel, Heath 1998; Trampuž Orel, Orel 2003; Trampuž Orel, Drglin 2005; Trampuž Orel, Urankar 2009; Turk 1997; id. 2001a; id. 2001b; id. 2003; id. 2005.

⁶⁶ See here Urankar, Črešnar; Leskovar.

⁶⁷ Dular et al. 2002; Teržan 2010; Dular 2011.

⁶⁸ Dular 2013.

ponovno velik problem. Kljub zakonskim obvezam namreč t. i. »končna poročila« še vedno ne dajejo zadovoljivega vpogleda v raziskana arheološka najdišča, ob tem pa praviloma tudi ne končajo na knjižnih pollicah, pa naj bodo te fizične ali digitalne.

under the title *Absolute Dating of Bronze and Iron Ages in Slovenia*. With the help of numerous collaborators, the book offered an important collection of data for the absolute dating of late prehistory in Slovenia and highlighted certain periods that still await illumination in terms of absolute dating. The book is also important for the newly published finds originating from well documented closed archaeological contexts and provides the methodological standards for further investigations.⁶⁹

What will the future bring to the field of Late Bronze Age archaeology in Slovenia? The investigations presented at *Archaeology in the year...*, an annual meeting organised by the Slovenian archaeological association and recently accompanied by proceedings with short reports in Slovenian, as well as the *Bronze Age Day*, organised yearly by the Institute of Archaeology ZRC SAZU, inform us of the new discoveries, while some information also come from the internet. Having said that, comprehensive publications of sites with the exception of those mentioned here are few and far between, and the unpublished finds are again and rapidly becoming a problem. In spite of legal obligations, the 'final reports' cannot bring a satisfactory insight into the investigated archaeological sites and also usually fail to end up on book shelves, be it physical or digital.

LITERATURA / REFERENCES

- Bartosiewicz L. 1999
Recent developments in archaeozoological research in Slovenia. – *Arheološki vestnik* 50, 311–323.
- Baš F. 1933
Zgodnjehalštatske najdbe na Pohorju in v Mariboru. – *Časopisa za zgodovino in narodopisje* 28, 37–40.
- Baš F. 1953–54
Organizacija spomeniškega varstva v slovenski preteklosti. – *Varstvo spomenikov* 5, 13–37.
- Blečić Kavur M., Kavur B., Lubšina Tušek M. 2018,
Sinhronost – značajna slučajnost pozne bronaste dobe / Synchronicity – a significant coincidence of the Late Bronze Age. – V/In: M. Črešnar, M. Vinazza, (ur./eds.), *Srečanja in vplivi v raziskovanju bronaste in železne dobe na Slovenskem. Zbornik prispevkov v čast Bibi Teržan*, Ljubljana, 187–197.
- Bolta L. 1959
Ilirska naselbina na Rifniku pri Šentjurju. – *Celjski zbornik* 4, 258–276.
- Bolta L. 1962
Poročilo o dosedanjem delu na Rifniku in o pomenu tega najdišča za slovensko arheologijo. – *Celjski zbornik* 1962, 269–272.
- Bricelj M. 2018
Poselitev pod Konjiško goro v času kulture žarnih grobišč. – Doktorska disertacija / Ph. D. thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani (neobjavljena / unpublished).
- Culiberg M. 1999
Paleobotanika v Slovenski arheologiji. – *Arheološki vestnik* 50, 328–343.
- Čerče P., Turk P. 1996
Depoji pozne bronaste dobe – najdiščne okoliščine in struktura najdb. – V/In: Teržan 1996a, 7–30.
- Črešnar M. 2009
Rogoza pri Mariboru in njeno mesto v pozni bronasti in starejši železni dobi Podravja. – Doktorska disertacija / Ph. D. thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani (neobjavljena / unpublished).

⁶⁹ Teržan, Črešnar 2014.

- Črešnar M. 2010
New research on the Urnfield period of Eastern Slovenia. A case study of Rogoza near Maribor / Nova spoznanja o pozni bronasti dobi vzhodne Slovenije na primeru naselja Rogoza pri Mariboru. – *Arheološki vestnik* 61, 7–119.
- Djurić B. 2003
Terra Gentis Humanae Memoria. – V/In: D. Prešeren (ur./eds.), *Zemlja pod vašimi nogami, Arheologija na avtocestah Slovenije, Vodnik po najdiščih*, Ljubljana, 7–24.
- Dular J. 1987
Naselja. / Settlements. – V/In: N. Trampuž Orel, B. Teržan, D. Svoljšak (ur./eds.), *Bronasta doba na Slovenskem: 18.–8. st. pr. n. š.*, Ljubljana, 37–45.
- Dular J. 2011
Zur Datierung der bronzezeitlichen Siedlung Oloris bei Dolnji Lakoš / O dataciji bronastodobnega naselja Oloris pri Dolnjem Lakošu. – *Arheološki vestnik* 62, 111–130.
- Dular J. 2013
Severovzhodna Slovenija v pozni bronasti dobi / Nordost-slovenien in der späten Bronzezeit. – *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 27, Ljubljana.
- Dular J., Šavel I., Tecco Hvala S. 2002
Bronastodobno naselje Oloris pri Dolnjem Lakošu. – *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 5, Ljubljana.
- Filipidis E. 2008
Bronastodobno naselje Ptuj-Selska cesta-obdelava arheoloških ostalin in najdb iz izkopavanj 2006. – *Diplomska naloga / Diploma, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani* (neobjavljena / unpublished).
- Gabrovec S. 1983
Jugoistočnoalpska regija. – V/In: A. Benac (ur./ed.), *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV - Bronzano doba*, Sarajevo, 21–52.
- Gabrovec S. 1984
Trideset let prazgodovinske arheologije v Arheološkem vestniku. – *Arheo* 4, 10–14.
- Gerbec T. 2014
Nižinska poselitev Severovzhodne Slovenije v starejši železni dobi, primer Hotinja vas. – *Doktorska disertacija / Ph. D. thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani* (neobjavljena / unpublished).
- Guštin M., Tiefengraber G. 2001
Prazgodovinske najdbe z avtocestnega odseka Murska Sobota-Nova Tabla. – *Arheološki vestnik* 52, 107–116.
- Guštin M., Tiefengraber G., Pavlovič D., Zorko M. 2017
Nova Tabla pri Murski Soboti. Prazgodovina. – *Arheologija na avtocestah Slovenije* 52/1, Ljubljana.
- Horvat Šavel I. 1980
Rezultati sondiranja v Dolnjem Lakošu. – *Situla* 20–21, 51–60.
- Horvat Šavel I. 1988–1989
Bronastodobna naselbina Oloris pri Dolnjem Lakošu. – *Arheološki vestnik* 39–40, (1989), 127–145.
- Jereb M, Sankovič S, Šavel I. 2014
7.3. Za Raščico. – V/In: B. Teržan, M. Črešnar, (ur./eds.), *Absolute dating of the bronze and iron ages in Slovenia*, Katalogi in monografije 40, Ljubljana, 141–157.
- Kaerner J. 1989
Zur Chronologie der slowenisch drauländischen Urnenfelder und deren Beziehung zu benachbarten Gebieten. – *Magistrska naloga / Master's Thesis, Universität Heidelberg* (neobjavljena / unpublished).
- Kavur B. 2007
Middle to Late Bronze Age in Eastern Slovenia. The highways to archaeological knowledge. – V/In: G. Tiefengraber (ur./ed.), *Studien zur Mittel- und Spätbronzezeit am Rande der Südostalpen*, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 148, Bonn, 51–65.
- Kavur B. 2012
Sodolek – još jedno nalazište s prijelaza srednjeg u kasno brončano doba. – *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 29, 71–88.
- Kerman B. 2011a
Kotare-Baza pri Murski Soboti. – *Arheologija na avtocestah Slovenije* 17, Ljubljana.
- Kerman B. 2011b
Kotare-Krogi pri Murski Soboti. – *Arheologija na avtocestah Slovenije* 20, Ljubljana.
- Kerman B. 2013
Gornje njive pri Dolgi vasi 2. – *Arheologija na avtocestah Slovenije* 36, Ljubljana.
- Kerman B. 2014a
7.1 Kotare-Krogi. – V/In: B. Teržan, M. Črešnar, (ur./eds.), *Absolute dating of the bronze and iron ages in Slovenia*, Katalogi in monografije 40, Ljubljana, 107–115.
- Kerman B. 2014b,
7.1 Kotare-Baza. – V/In: B. Teržan, M. Črešnar, (ur./eds.), *Absolute dating of the bronze and iron ages in Slovenia*, Katalogi in monografije 40, Ljubljana, 117–129.
- Kerman B. 2018
Pod Grunti-Pince pri Pincah. – *Arheologija na avtocestah Slovenije* 55, Ljubljana.
- Kerman B. 2019
Naselbine iz starejše železne dobe v Prekmurju / Settlements from the Early Iron Age in Prekmurje. – *Arheološki vestnik* 70, 381–398.
- Klemenc J., Saria B. 1936
Archaeologische Karte von Jugoslawien. Blatt Ptuj. – Zagreb.
- Klemenc J., Saria B. 1939
Archaeologische Karte von Jugoslawien. Blatt Rogatec. – Zagreb.
- Korošec 1951,
Prazgodovinska naselbina na Ptujskem gradu. – *Dela 1. razreda SAZU* I/6, Ljubljana.
- Kovač O. 2004,
Hajndl pri Ormožu-prazgodovinska naselbina, območje 1. – *Diplomska naloga / Diploma, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani* (neobjavljena / unpublished).

- Lamut B. 1987
Ormož – podoba prazgodovinskega naselja. – V/In: N. Trampuž Orel, B. Teržan, D. Svobljak (ur./eds.), *Bronasta doba na Slovenskem: 18.–8. st. pr. n. š.*, Ljubljana, 46–57.
- Lamut B. 1988–1989
Kronološka slika prazgodovinske naselbine v Ormožu. – *Arheološki vestnik* 39–40, (1989), 235–276.
- Lamut B. 2001
Ormož – The Chronological Structure of the Late Bronze and Early Iron Age Settlement. – V/In: A. Lippert (ur./ed.), *Die Drau-, Mur- und Raab-Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend: Akten des internationalen und interdisziplinären Symposiums vom 26. bis 29. April 2000 in Bad Radkersburg, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie* 78, Bonn, 201–242.
- Leghissa E. 2017
Dežmanova kolišča pri Igu in njihovo mesto v pozni bakreni in zgodnji bronasti dobi. – Doktorska disertacija / Ph. D. thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani (neobjavljena / unpublished).
- Lubšina Tušek M. 2008
Zgornja Hajdina – arheološko najdišče Srednica. – *Varstvo spomenikov* 44, 316–319.
- Magdič A. 2006
Prazgodovinska naselbina Hajndl pri Ormožu. Izkopavanje 1999/2000 – Območje 2. – Diplomski naloga / Diploma, Oddelk za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani (neobjavljena / unpublished).
- Mele M. 2003
Hajndl pri Ormožu-naselbina iz starejše železne dobe. – Diplomski naloga / Diploma, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani (neobjavljena / unpublished).
- Mele M. 2005a
Hajndl bei Ormož – eine neue Hausform der frühen Hallstattzeit im Südostalpenraum. – *Archäologie in Deutschland* 3/05, 21.
- Mele M. 2005b
Hajndl pri Ormožu – naselbina iz starejše železne dobe. – V/In: *Ormož skozi stoletja V*, Ormož, 127–143.
- Mele M. 2009
Naselbini Hajndl in Ormož v pozni bronasti in zgodnji železni dobi. – Doktorska disertacija / Ph. D. thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani (neobjavljena / unpublished).
- Mele M. 2014
Ormož in Hajndl – prispevek k razumevanju kulturne krajine v zgodnji železni dobi / Ormož in Hajndl – ein Beitrag zur Erforschung einer Kulturlandschaft in der älteren Eisenzeit. – V/In: S. Tecco Hvala (ur./ed.), *Studia Praehistorica in Honorem Janez Dular*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 30, Ljubljana, 167–196.
- Müller-Karpe H. 1959
Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen. – Römisch-Germanische Forschungen 22, Berlin.
- Müllner A. 1875
Der Urnenfund bei Maria-Rast in Steiermark. – *Mitt. Zent. Komm. N.F.* 1, 59–69.
- Müllner A. 1878
Archaeologische Excurs durch Südsteiermark und Krain. – *Mitt. Zent. Komm. N.F.* 4, 83 ss.
- Müllner A. 1880
Archaeologische Excurs durch Südsteiermark und Krain. – *Mitt. Zent. Komm. N.F.* 6, XXI ss.
- Müllner A. 1892
Die »Gradišča« in Krain. – *Argo* 1, 7 ss, 25 ss, 41 ss, 65 ss, 81 ss, 105 ss.
- Novaković P., Lovenjak M., Budja M. 2004
Osemdeset let študija arheologije na Univerzi v Ljubljani. – Ljubljana.
- Oman D. 1981
Brinjeva gora 1953. Obdelava prazgodovinske keramike. – *Arheološki vestnik* 32, 144–153.
- Pahič S. 1953
Žarno grobišče na Pobrežju pri Mariboru. – *Kronika* 1/2, 141–144.
- Pahič S. 1957
Drugo žarno grobišče v Rušah. – Razprave 1. razreda SAZU 4/3, Ljubljana.
- Pahič S. 1965
Limbuš pri Mariboru, Sodinci pri Veliki Nedelji, Strjanci pri Podgorcih, Biserjane pri Vidmu ob Ščavnici. – *Varstvo spomenikov* 9, 137, T. II: 18, 171–172, 172, 190.
- Pahič S. 1966
Arheološko raziskovanje v Mariboru. – *Časopis za zgodovino in narodopisje* n.v. 2, 3–46.
- Pahič S. 1968
Maribor v prazgodovini. – *Časopis za zgodovino in narodopisje* n.v. 4, 9–63.
- Pahič S. 1972
Pobrežje. – Katalogi in monografije 6, Ljubljana.
- Pahič S. 1981
Brinjeva gora 1953. – *Arheološki vestnik* 32, 71–143.
- Pahič S. 1985
Brinjeva gora 1954. – Doneski k pradavnini Podravja 2, Maribor.
- Pahič S. 1991
Moji poslednji pobreški grobovi. – Doneski k pradavnini Podravja 6, Maribor.
- Pahič V. 1988–1989
Žarno grobišče na Brinjevi gori. – *Arheološki vestnik* 39–40, (1989), 181–215.
- Perc B. 1962–63
K stratigrafiji žarnogrobiščne naselbine v Ormožu. – *Arheološki vestnik* 13–14, 375–381.

- Pichler F. 1879
Text zur archäologischen Karte von Steiermark. – *Graebstaetten-Karte der Steiermark*, Graz.
- Pirkmajer D. 1983
Prazgodovinska naselbina na Rifniku. Materialne ostaline iz arheoloških izkopavanj v letih 1956 do 1961. – Diplomska naloga / Diploma, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani (neobjavljena / unpublished).
- Pirkmajer D. 1994
Rifnik. Arheološko najdišče. Vodnik. – Celje.
- Plestenjak A. 2010
Gorice pri Turnišču. – Arheologija na avtocestah Slovenije 12, Ljubljana.
- Prešeren D. (ur./ed.) 2003
Tla pod vašimi nogami. Arheologija na avtocestah Slovenije. Vodnik po najdiščih. – Ljubljana.
- Schmid W. 1909
Die Bronzezeit in Krain. – *Carniola* 2, 112–139.
- Schmid W. 1915
Bericht über die vorgeschichtliche Forschung in Südsteiermark im Jahr 1914. – *Mitt. Anthr. Ges.* 45, 26–28.
- Schmid W. 1925
Südsteiermark im Altertum. – V/In: F. Hausmann (ur./ed.), *Südsteiermark. Ein Gedenkbuch*, Graz, 1–27.
- Schmid W. 1943
Die Fortschritte der vorgeschichtlichen Forschung in Südsteiermark zwischen den beiden Weltkriegen. – *Zeitschr. Hist. Ver. Steiermark* 36, 134–151.
- Stare F. 1950
Ilirsko grobišče na Zgornji Hajdini pri Ptujju. – *Arheološki vestnik* 1, 31–86.
- Strmčnik Gulič M. 1980
Žarno grobišče iz Rabelčje vasi pri Ptujju. – V/In: *Zbornik, posvečen Stanetu Gabrovcu ob šestdesetletnici*, Situla 20–21, 61–70.
- Strmčnik Gulič M. 1988–1989
Bronastodobni naselitveni kompleks v Rabelčji vasi na Ptujju. – *Arheološki vestnik* 39–40, (1989), 147–170.
- Strmčnik Gulič M. 2001a
Rogoza. – Letno poročilo 1999, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor, 156–200.
- Strmčnik Gulič M. 2001b
Nova podoba prazgodovinske poselitve na zahodnem obrobju Dravskega polja. – *Arheološki vestnik* 52, 117–130.
- Strmčnik Gulič M. 2003a
Bronastodobno naselje pod Pohorjem. – V/In: D. Prešeren (ur./ed.), *Zemlja pod vašimi nogami, Arheologija na avtocestah Slovenije, Vodnik po najdiščih*, Ljubljana, 49–53.
- Strmčnik Gulič M. 2003b
Pobrežje pri Mariboru. – V/In: D. Prešeren (ur./ed.), *Zemlja pod vašimi nogami, Arheologija na avtocestah Slovenije, Vodnik po najdiščih*, Ljubljana, 206–207.
- Strmčnik Gulič M. 2003c
Slivnica pri Mariboru 1. – V/In: D. Prešeren (ur./ed.), *Zemlja pod vašimi nogami, Arheologija na avtocestah Slovenije, Vodnik po najdiščih*, Ljubljana, 237–238.
- Strmčnik Gulič M. 2003d
Slivnica pri Mariboru 2. – V/In: D. Prešeren (ur./ed.), *Zemlja pod vašimi nogami, Arheologija na avtocestah Slovenije, Vodnik po najdiščih*, Ljubljana, 239–240.
- Strmčnik Gulič M. 2003e
Spodnje Hoče. – V/In: D. Prešeren (ur./ed.), *Zemlja pod vašimi nogami, Arheologija na avtocestah Slovenije, Vodnik po najdiščih*, Ljubljana, 242–243.
- Šavel I. 1991
Topografsko območje XX (Prekmurje). – Arheološka topografija Slovenije, Ljubljana.
- Šavel I. 1994
Prazgodovinske naselbine v Pomurju. – Monumenta Pannonica, Murska Sobota.
- Šavel I. 1996
Kulturni vplivi v prazgodovini v pokrajini ob Muri / Cultural Influences During Prehistory in the Country on the River Mura. – V/In: J. Balažic, L. Vándor (ur./ed.), *Ljudje ob Muri / Népek a Mura mentén / Völker an der Mur / Ljudi uz Muru. Zbornik referatov mednarodne znanstvene konference v Lendavi, 10.–12. maj 1995*, Murska Sobota, Zalaegerszeg, 13–45.
- Šavel I., Sankovič S. 2010
Za Raščico pri Krogu. – Arheologija na avtocestah Slovenije 13, Ljubljana.
- Šavel I., Sankovič S. 2011
Pri Muri pri Lendavi. – Arheologija na avtocestah Slovenije 23, Ljubljana.
- Šavel I., Sankovič S. 2013
Nedelica pri Turnišču. – Arheologija na avtocestah Slovenije 39, Ljubljana.
- Šavel I., Sankovič S. 2014
Trimlini pri Lendavi. – V/In: B. Teržan, M. Črešnar (ur./eds.), *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem / Absolute Dating of the Bronze and Iron Ages in Slovenia*, Katalogi in monografije 40, Ljubljana, 65–77.
- Teržan B. 1983
Das Pohorje – ein vorgeschichtliches Erzrevier? – *Arheološki vestnik* 34, 51–84.
- Teržan B. 1989
Pohorje – prazgodovinski rudarski revir? – *Časopis za zgodovino in narodopisje* 60/2, 238–260.
- Teržan B. 1990
Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem / The Early Iron Age in Slovenian Styria. – Katalogi in monografije 25, Ljubljana.
- Teržan B. 1995a
Stand und Aufgaben der Forschungen zur Urnenfelderzeit in Jugoslawien. – V/In: *Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen. Ergebnisse eines Kolloquiums*, Monogr. Röm. Germ. Zentmus. 35, Bonn, 323–372.

- Teržan B. (ur./ed.) 1995b
Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem I / Hoards and individual metal finds from the Eneolithic nad Bronze Ages in Slovenia I. – Katalogi in monografije 29, Ljubljana.
- Teržan B. (ur./ed.) 1996a
Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem II / Hoards and individual metal finds from the Eneolithic nad Bronze Ages in Slovenia II. – Katalogi in monografije 30, Ljubljana.
- Teržan B. 1996b
Urnenfelderzeitliche Halsringe zwischen der nördlichen Adria und Südpolen. – V/In: J. Chochorowski (ur./ed.), *Problemy epoki brazu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej : księga jubileuszowa poświęcona Markowi Gedlowi w sześćdziesiąta rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Kraków, 489–501.
- Teržan B. 1996c
Zu Bestattungssitten während der mittleren und späten Bronzezeit auf der westlichen Balkanhalbinseln – ein Überblick. – V/In: *Bollettino del XIII Congresso dell'Unione Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protostoriche*, Forlì, 151–157.
- Teržan B. 1999
Oris obdobja kulture žarnih grobišč na Slovenskem / An Outline of the Urnfield Culture Period in Slovenia. – *Arheološki vestnik* 50, 97–143.
- Teržan B. 2010
Diskusijski prispevek o srednji bronasti dobi v Prekmurju. – *Zbornik soboškega muzeja* 15, 151–171.
- Teržan B., Črešnar M. (ur./eds.) 2014
Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem / Absolute Dating of the Bronze and Iron Ages in Slovenia. – Katalogi in monografije 40, Ljubljana.
- Tica G., Djurić B. 2007
Šmatevž. – Arheologija na avtocestah Slovenije 4, Ljubljana.
- Tiefengraber G. 2001
Vorberichte über die Ausgrabungen 1999 und 2000 in Murška Sobota/Nova tabla. – V/In: A. Lippert (ur./ed.), *Die Drau, Mur und Raab Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend: Akten des internationalen und interdisziplinären Symposiums vom 26. bis 29. April 2000 in Bad Radkersburg*, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 78, Bonn, 77–101.
- Tomanič M. 1969
Kovinske najdbe iz žarnega grobišča na Zgornji Hajdini pri Ptujju. – V/In: *Poetovio-Ptuj 69–1969. Zbornik razprav ob 1900 letnici*, Ptuj, 16–30.
- Tomanič Jevremov M. 1974
Spodnja Hajdina pri Ptujju, Rabelčja vas. – *Varstvo spomenikov* 17–19/1, 109, 184–186.
- Tomanič Jevremov M. 1977a
Ormož. – *Varstvo spomenikov* 21, 178–180.
- Tomanič Jevremov M. 1977b
Ptuj, Rabelčja vas. – *Varstvo spomenikov* 21, 247.
- Tomanič Jevremov M. 1979
Ormož. – *Varstvo spomenikov* 22, 264.
- Tomanič Jevremov M. 1981
Ormož. – *Varstvo spomenikov* 23, 203–210.
- Tomanič Jevremov M. 1983
Arheološka raziskovanja Ormoža in njegove okolice. – V/In: *Ormož skozi stoletja* 2, Ormož, 25–60.
- Tomanič Jevremov M. 1988–1989
Žarno grobišče v Ormožu. – *Arheološki vestnik* 39–40, (1989), 277–322.
- Tomazo Ravnik T. 1990,
Poročilo o žganih človeških ostankih iz Pivole – antropološka analiza / A report on the cremated human remains from Poštela – An anthropological analysis. – V/In: Teržan 1990, 373.
- Tomažič S. 2000
Keramika s prazgodovinskega najdišča Šiman pri Gotovljah. – Diplomatska naloga / Diploma, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani (neobjavljena / unpublished).
- Trampuž Orel N. 1999
Arheometalurške raziskave v Sloveniji. Zgodovina raziskav prazgodovinskih barvnih kovin / Archaeometallurgic investigations in Slovenia. A history of research on non-ferrous metals. – *Arheološki vestnik* 50, 423–431.
- Trampuž Orel N., Drglin T. 2005
ICP-AES comparative study of some Late Bronze Age hoards: evidence for low impurity bronzes in the Eastern Alps. – *Nuclear Instruments and Methods in Physics Research B* 239, 44–50.
- Trampuž Orel N., Heath D. J. 1998
Analysis of Heavily Leaded Shaft-Hole Axes. – V/In: B. Hänsel (ur./ed.), *Mensch und Umwelt in der Bronzezeit Europas*, Kiel, 237–248.
- Trampuž Orel N., Heath D. J., Hudnik V. 1996
Spektrometrične raziskave depojskih najdb pozne bronaste dobe / Spectrometric research of the Late Bronze Age hoard finds. – V/In: Teržan 1996a, 165–242.
- Trampuž Orel N., Klemenc S., Hudoklin V. 1993
Spektrometrične raziskave poznobronastodobnih depojskih najdb Pušenci, Cerovec in Hudinja. – *Ptujski arheološki zbornik ob 100-letnici muzeja in muzejskega društva Ptuj*, 159–170.
- Trampuž Orel N., Orel B. 2003
Metal supply connections between the Caput Adriae and the Eastern Alpine ore deposits in the Late Bronze Age evidenced in the chemical analyses of ingots from Kanalski vrh. – V/In: *Archaeometallurgy in Europe: international conference, 24–26. September 2003, Milan, Italy: proceedings* 2, Milano, 405–413.
- Trampuž Orel N., Teržan B., Svoljšak D. (ur./eds.) 1987
Bronasta doba na Slovenskem. 18.–8. st. pr.n.š. – Ljubljana.
- Trampuž Orel N., Urankar R. 2009
Kemijaska sestava predmetov iz poznobronastodobne depojske najdbe Pod Kotom. – V/In: I. Šavel, *Pod Kotom-jug pri Krogu*, Arheologija na avtocestah Slovenije 7, Ljubljana, 153–156.
- Turk P. 1996
Datacija poznobronastodobnih depojev / The dating of late bronze age hoards. – V/In: Teržan 1996a, 89–124.

- Turk P. 1997
Das Depot eines Bronze gießers aus Slowenien – Opfer oder Materiallager? – V/In: A. Hänsel, B. Hänsel (ur./eds.), *Gaben an die Götter. Schätze der Bronzezeit Europas*, Bestandskataloge 4, Berlin, 49–52.
- Turk P. 2001a
The weight of objects in late Bronze Age hoards in Slovenia and possibilities of determining weight standards / Teže predmetov v depojih pozne bronaste dobe iz Slovenije in možnosti ugotavljanja utežnih standardov. – *Arheološki vestnik* 52, 249–279.
- Turk P. 2001b
Some aspects of a new Late Bronze Age and Early Iron Age Hoard-finds from Central Slovenia. – V/In: A. Lippert (ur./ed.), *Die Drau, Mur und Raab Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend: Akten des internationalen und interdisziplinären Symposiums vom 26. bis 29. April 2000 in Bad Radkersburg*, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 78, Bonn, 155–164.
- Turk P. 2003
Late Bronze Age Lowland Settlements in Central Slovenia. – V/In: *Diachronic Settlement Studies in the Metal Ages*, Aarhus, 109–119.
- Turk P. 2005
Some significant weights of objects from Late Bronze Age hoards in Slovenia. – V/In: *Actes du XIVème Congrès UISPP, Université de Liège, Belgique, 2–8. septembre 2001. Section 11, L'âge du bronze en Europe et en Méditerranée*, BAR International Series 1337, Oxford, 75–82.
- Tušek I. 1984
Ormož. – *Varstvo spomenikov* 26, 205.
- Vrenčur I. 2011
Črnelica pod Rifnikom. Bronastodobno grobišče in železnodobna gomila. – Diplomatska naloga / Diploma, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani (neobjavljena / unpublished).
- Vrenčur, I. 2018,
Prazgodovinska naselbina Rifnik pri Šentjurju. – Doktorska disertacija / Ph. D. thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani (neobjavljena / unpublished).
- Wurmbrand G. 1879
Das Urnenfeld von Maria-Rast. – *Archiv für Anthropologie* 11, 232–440.
- Zupan G. 1932
Vodnik po Mariboru / Führer durch Maribor. – *Maribor*, Ljubljana.
- Žižek T. 2005
Dolge njive pri Šikolah. – Diplomatska naloga / Diploma, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani (neobjavljena / unpublished).